એકમ 6	ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનના પાંચ સિદ્ધાંતો ડિજિટલ સમયના સંદર્ભમાં

(Five Laws of Library Scinece in Digital Age)

રૂપરેખા

6.0 હેતુઓ

6.1 પ્રસ્તાવના

6.2 ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનના પાંચ સિદ્ધાંતો ડિજિટલ સમયના સંદર્ભમાં

  6.2.1 ડિજિટલ ગ્રંથાલય

  6.2.2 પ્રથમ સિદ્ધાંત - પુસ્તકો ઉપયોગ માટે છે

  6.2.3 બીજો સિદ્ધાંત - દરેક વાચક ને તેનું પુસ્તક મળવું જોઈએ

  6.2.4 ત્રીજો સિદ્ધાંત - દરેક પુસ્તકને તેનો વાચક મળવો જોઈએ

  6.2.5 ચોથો સિદ્ધાંત - વાચકનો સમય બચાવવો

  6.2.6 પાંચમો સિદ્ધાંત - ગ્રંથાલય એ એક વર્ધનશીલ સંસ્થા છે.

6.3 સારાંશ

6.4 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો

6.5 બહુવિકલ્પીય પ્રશ્નો

6.6 ચાવીરૂપ શબ્દો

6.7 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન

6.0 હેતુઓ (Objective)

ડૉ. રંગનાથને આપેલા, સ્થાપિત કરેલા ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનને સિદ્ધાંતોને તો આજે લગભગ 90 વર્ષ થવા આવ્યા. ત્યાર પછી તો ગ્રંથાલયો અને ગ્રંથાલયોની સામગ્રીઓ, વાચકોમાં ખૂબ પરિવર્તન આવ્યું. આજના ગ્રંથાલયો ડિજિટલ ગ્રંથાલયો થઈ ગયા તેમ છતાં પણ ડૉ. રંગનાથને આપેલા આ મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનું આજે પણ, આજ ડિજિટલ યુગમાં પણ એટલું જ મહત્વ છે. આ સિદ્ધાંતોના મૂળભૂત તત્વો હજુ આજે પણ એટલે વ્યવહારુ છે.

આ યુનિટના અભ્યાસ પછી અભ્યાસકર્તા નીચેના વિષયવસ્તુથી પરિચિત થશે.

1. ગ્રંથાલયના પાંચ સિદ્ધાંતોને આધુનિક સમય, આજના ડિજિટલ સમયના સંદર્ભમાં સમજશો.

2. પરંપરાગત ગ્રંથાલયનો વિસ્તૃત રૂપ ડિજિટલ ગ્રંથાલયો
3. ગ્રંથાલયો સેવાઓ ડિજિટલ સમયમાં
4. ડિજિટલ ગ્રંથાલયનો ફાયદાઓ અને ડિજિટલ ટેકનોલોજી
5. સાર રૂપે રંગનાથનના પાંચ સિદ્ધાંતો આજે પણ એટલા મહત્ત્વના છે તે સમજાવો.

6.1 પ્રસ્તાવના (Introduction)

રંગનાથને ગ્રંથાલયના વિજ્ઞાનના આ પાંચ સિદ્ધાંતો લગભગ 100 વર્ષ પહેલાં આપ્યા હતા. ત્યાર પછી ગ્રંથાલય વિજ્ઞાન અને તેની સેવામાં ઘણું બધું પરિવર્તન આવ્યું હતું / છે. ખાસ કરીને માહિતી અને સંચાર તકનીકી (ટૅકનોલોજી) અને ત્યાર પછી આવેલ ડિજિટલ પરિવર્તન, અત્યારનો ડિજિટલ યુગ અને તેને લઈને ગ્રંથાલયમાં અને ઉપભોક્તાની સેવાઓમાં અમુલ પરિવર્તન આવ્યું છે. આમ છતાં રંગનાથનના સિદ્ધાંતોનો મૂળ હાર્દ એવો આજના આ ડિજિટલ યુગમાં પણ સચવાઈ રહ્યો છે. ફરક એટલો જ જોવા માટે છે કે પહેલાનો ઉપભોક્તા ફક્ત બુક્સ જ માંગતો હતો, પુસ્તક વાંચવા માટે ગ્રંથાલયમાં આવતો હતો તેની જગ્યાએ આજનો ઉપભોક્તા/વાચક માહિતી શોધવા, માંગવા માટે ગ્રંથાલયમાં આવે છે. જોકે એ રીતે ગ્રંથાલયોનો વ્યાપ વધ્યો છે. પુસ્તકોનો ઉપયોગ તો તેની જગ્યાએ છે પણ તેની સાથે સાથે નવી માહિતી પણ જોઈએ છે પછી આ માહિતી ભલે ગમે તે સ્વરૂપમાં હોય જેમ કે બુક્સ, જર્નલ્સ, ડેટાબેઝ, વેબસાઈટ, દૃશ્ય કે શ્રાવ્ય પણ તેને માહિતી જોઈએ છે જે આજના આ ડિજિટલ સમયનું પરિવર્તન સૂચવે છે. તો રંગનાથનના આ પાંચ સિદ્ધાંતો આજના સમયમાં પણ આજના આ ડિજિટલ યુગમાં પણ એટલા જ યથાર્થ અર્થ સૂચવે છે.

અહીંયા ગ્રંથાલયના પાંચ સિદ્ધાંતોમાં જે બૂક્સ છે તેની જગ્યાએ માહિતી એ શબ્દથી જોવામાં આવે છે. જો કે કોઈ પણ પ્રકારના પ્રલેખમાં બુક્સ તો જાતિગત (Generic Term) શબ્દ છે, પરંતુ એ બુક્સના મર્યાદિત સ્વરૂપને વિસ્તારીને બધા જ પ્રકારની માહિતીથી જોડવામાં આવે છે. જે આ ડિજિટલ સમયનું મુખ્ય પરિવર્તિત સ્વરૂપ જોવામાં આવે છે. આ એનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ જણાવ્યા પછી પણ પાંચ સૂત્રોનું જે હાર્દ છે તે એવું ને એવું જ સચવાઈ રહે છે.

6.2 ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનના પાંચ સિદ્ધાંતો ડિજિટલ સમયના સંદર્ભમાં

ગ્રંથાલયનો ઇતિહાસ જોઈશું તો જણાશે કે તેમાં ઘણું બધું પરિવર્તન આવ્યું છે પણ જે તેનો પાયાનો ખ્યાલ છે અને જેના ઉપર રંગનાથનના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો લખાયા છે તે ''પુસ્તક, વાચક અને ગ્રંથાલય'' આજે પણ એમના એમ જ છે પછી ભલે તેના નામ બદલાયા કરે.

સમય જતા ગ્રંથાલય પુસ્તકોના ભંડારમાંથી માહિતીનો ભંડાર બની ગયું. વાચકોમાંથી ઉપભોક્તાઓ તરીકે ઓળખાતું થઈ ગયું અને ગ્રંથાલયમાંથી ડિજિટલ

ગ્રંથાલય થઈ ગયું. આ વિશેષ પરિવર્તનની સાથે પણ ડૉ. એસ. આર. રંગનાથને આપેલા ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનના ઉપદેશ એવો ને એવો લાગુ પડે છે.

આ પરિવર્તન સમજતા પહેલાં ડિજિટલ ગ્રંથાલય એટલે શું તેને સમજવી જરૂરી છે.

6.2.1 ડિજિટલ ગ્રંથાલય (Digital Libary)

ડિજિટલ ગ્રંથાલય એટલે એવું ગ્રંથાલય કે જેની વિષયવસ્તુ ડિજિટલ સ્વરૂપમાં હોય અને તે કોમ્પ્યુટર્સમાં વિવિધ ફાઈલોના સ્વરૂપમાં સંગ્રહિત હોય. અહીંયા ફક્ત આ તેની વિષયવસ્તુ ડિજિટલ ફોર્મેટમાં સંગ્રહિત હોય એટલું જ નહીં પરંતુ તે સંગ્રહિત સમગ્રીને કોઈ ગમે ત્યારે શોધી શકે (કાર્ય) કરી શકે અને તે શોધેલી સામગ્રીને તમે પૂરેપૂરી જોઈ શકો. ખોલી શકો, કોપી કરી શકો. બીજે ક્યાંય લઈ જઈ શકો. જોકે આ રીતે શોધવા માટે અને તેને જોવા માટે આ ડિજિટલ ગ્રંથાલયમાં કેટલાક ટુલ્સ બનાવવા પડે છે. તેનાથી જ આ રીતે શોધી શકાય અને ડાઉનલોડ કરી શકાય છે. કોમ્પ્યુટર્સ વિકસિત ટુલ્સ જ આ શોધી શકવાની અને કોપી કરવાની વ્યવસ્થા કરી આપે છે.

અહીંયા આ ડિજિટલ ગ્રંથાલયની સામગ્રીને શોધી આપવાનો ખ્યાલ પ્રિન્ટ ગ્રંથાલયના, પરંપરાગત ગ્રંથાલયોના સંગ્રહિત લાખો પુસ્તકો, જર્નલ્સ, રિપોર્ટ અને બીજી બધી સામગ્રીને સંગ્રહવાના અને તેને શોધવાના ખ્યાલથી બિલકુલ મળતો આવે છે. પરંપરાગત ગ્રંથાલયોમાં ગ્રંથાલયોની સામગ્રીને શોધવા માટે જેવી રીતે ગ્રંથાલય શાસ્ત્રની કેટલીક પ્રક્રિયાને અનુસરવું પડે છે જેમ કે વર્ગીકરણ, સુચિકરણ, કેટલોગ કાર્ડ બનાવવા પડે છે, પછી આ બધી સામગ્રીને વર્ગીકરણ પ્રમાણે ગોઠવવી પડે છે. ગ્રંથાલયની સામગ્રીને જ્યારે આ પ્રમાણે વ્યવસ્થિત ગોઠવવામાં આવે છે ત્યાર અને ત્યારે જ ગ્રંથાલયના વાચકો તેને સરળતાથી ઉપયોગ કરી શકે છે. ગ્રંથાલયને આ તો તકનીક છે તે તેને ગ્રંથાલય શાસ્ત્ર તરીકે ઓળખાવે છે. ગ્રંથાલય તેની આ વિશેષતાના કારણે જ તેને ગ્રંથાલય વિજ્ઞાન તરીકેનો દરજ્જો મળ્યો છે.

હવે ડિજિટલ ગ્રંથાલયમાં પણ આ પ્રક્રિયાને અનુસરવું પડે છે. ડિજિટલ ગ્રંથાલયમાં આ બધું આપ મેળે થઈ નથી જતું. તેની પાછળ કેટલીક ટેકનોલોજી કામ કરે છે. ડિજિટલ ગ્રંથાલયના કેટલાક માનકો પ્રમાણે તેને કોમ્પ્યુટર્સમાં ગોઠવવા પડે છે અને આ ડિજિટલ ગ્રંથાલયના માનકો પ્રમાણે જ ગોઠવી ડિજિટલ સામગ્રીને ડિજિટલ ગ્રંથાલય તરીકે કામ કરે છે. તેથી કરીને જો પરંપરાગત ગ્રંથાલયની જેમ આ ડિજિટલ ગ્રંથાલય પણ લાખોની સંખ્યામાંથી આપણે જોઈએ તે શોધીને તરત જ આપી દે છે.

ઈલેક્ટ્રોનિક્સ ગ્રંથાલય શબ્દ આમ તો ડિજિટલ ગ્રંથાલય ખ્યાલ માટે જ વપરાય છે. પણ તેની શરૂઆતના સમયે તેમાં ડિજિટલને અનલોગના સ્વરૂપે માહિતી સંગ્રહિત થતી હતી. એટલે તેના આ અનલોગને લઈને એને એલેક્ટ્રોનિક શબ્દ વપરાય છે.

વર્ચ્યુઅલ (આભાસી) ગ્રંથાલય એ પણ ગ્રંથાલયના એક સ્વરૂપ તરીકે ઓળખાય છે. તે પણ આ ડિજિટલ ગ્રંથાલય, ઈલેક્ટ્રોનિક ગ્રંથાલયોની જેમ જ આલેખતો એક ગ્રંથાલયનો પ્રકાર છે. અહીંયા વર્ચ્યુઅલ શબ્દ તેના સ્વરૂપને લઈને વપરાતો શબ્દ છે.

આ વર્ચ્યુઅલ શબ્દ એટલા માટે થયો છે. જયારે ડિજિટલ ગ્રંથાલયોમાં ગ્રંથાલયની સામગ્રીને ઓનલાઈનથી ગમે ત્યાંથી અચોક્કસ આવતી હોય છે. ગ્રંથાલયને એ સામગ્રી ક્યાંથી આવે છે એ કોઈને ખબર હોતી નથી. વાચકો ગ્રંથાલય વાપરે છે ખરા પણ તે ક્યાંથી આવે છે તેની એમને કંઈ જ ખબર હોતી નથી. તેને વર્ચ્યુઅલ ગ્રંથાલય કહે છે. એટલા માટે તેને વર્ચ્યુઅલ ગ્રંથાલય નામ આપવામાં આવેલું છે. આનું બીજું એક નામ ગ્રંથાલય વિધાઉટ વોલ પણ કહેવામાં આવે છે. આ ગ્રંથાલયનો ઉપભોક્તા ગ્રંથાલયની બુક્સ, જર્નલ્સ બધી જ સામગ્રી વાપરે છે પણ તે ક્યાંથી આવે છે તેને કંઈ જ ખબર નથી. તે ગ્રંથાલય છે પણ દેખાતું નથી એટલા માટે તેને વર્ચ્યુઅલ ગ્રંથાલય એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. અહીંયા પણ પાછલા ભાગે ગ્રંથાલયને બધી જ પ્રોસેસ તો થતી જ હોય છે પણ તે ઉપભોક્તાને દેખાતી હોતી નથી. જેવી રીતે પરંપરાગત ગ્રંથાલયમાં બધું જ વાંચકને દેખાય છે. બુક્સ દેખાય છે, જર્નલ્સ દેખાય છે, મેગેજીન દેખાય છે, કાર્ય થતું દેખાય છે. તેવું અહીંયા વર્ચ્યુઅલ ગ્રંથાલયમાં કશું જ દેખાતું નથી. એટલે તેને વર્ચ્યુઅલ ગ્રંથાલય કહે છે. પરંતુ આ વર્ચ્યુઅલ ગ્રંથાલય પણ ડિજિટલ ગ્રંથાલય જ છે. હવે ડિજિટલ ગ્રંથાલયને લઈને ઘણી બધી વ્યાખ્યાઓ, ઘણીબધી ચર્ચાઓ, ખ્યાલો વ્યક્ત કરવામાં આવ્યા અને આને આધારે અલગ અલગ વિદ્વાનો તેને પોતપોતાની રીતે વ્યાખ્યાયિત કરે છે.

આ ડિજિટલ ગ્રંથાલયની વ્યાખ્યા આપને ગ્રંથાલય વ્યવસાયિકો જુદી રીતે કરીએ છીએ જયારે બીજા વ્યવસાયના લોકો હોય છે તે આજ ડિજિટલ ગ્રંથાલયને જુદી રીતે સમજે છે આપણે એ વિષયના જાણકાર તરીકે ટેકનિકલ રીતે તેને સમજીએ છીએ જયારે બીજા વ્યવસાયના લોકો તેને પોતાને સહેલાઈથી સમજાય તેવી રીતે તેને સમજે છે અને બીજાને સમજાવે છે. એ લોકો ગ્રંથાલયમાં કંઈ પણ જો ડિજિટલ ફોર્મમાં મળે તો તેને ડિજિટલ ગ્રંથાલય કહે છે. પછી ભલેને એ ઈ-બુક્સ હોય કે એ જર્નલ્સ હોય કે ગમે તે કેમ ના હોય પણ જે કંઈ ડિજિટલ ફોર્મમાં મળે તે બધું જ ડિજિટલ ગ્રંથાલય કહે છે.

આ રીતે ડિજિટલ ગ્રંથાલય એ એક ડિજિટલ પ્રલેખો (સામગ્રી)નો ભંડાર છે. જેને કોમ્પ્યૂટર્સમાં વ્યવસ્થિત રીતે સંગ્રહ કરેલ હોય છે. આને આ ડિજિટલ સામગ્રીને કોમ્પ્યૂટર્સ દ્વારા વિકસાવેલા પ્રોગ્રામોથી તેને ઉપભોક્તાઓ સુધી ઈન્ટરનેટ દ્વારા પહોંચાડવામાં આવે છે.

હવે આ ડિજિટલ ગ્રંથાલયો અને રંગનાથનના સિદ્ધાંતો સરખાવીએ તો...

6.2.2 પ્રથમ સિદ્ધાંત (સૂત્ર) - પુસ્તકો ઉપયોગ માટે છે (Documents Are For Use)

પ્રથમ સિદ્ધાંત માહિતી ઉપર પ્રકાશ પાડે છે. આજના આ આધુનિક યુગમાં, આજના ડિજિટલ યુગમાં ગ્રંથાલય સામગ્રી પુસ્તકો પૂરતી મર્યાદિત નથી. ગ્રંથાલય પુસ્તકો જ પુરા પાડતું નથી પણ હવે ગ્રંથાલય માહિતી પૂરી પાડે છે અને તે માહિતી પુસ્તક સ્વરૂપમાં હોય કે સંશોધન લેખો હોય કે, સંશોધન રિપોર્ટ્સ હોય કે આંકડાકીય માહિતી હોય કે ગમે તેવા પ્રકારની માહિતી હોય, ગ્રંથાલય માહિતી પૂરી પાડે છે. તો આ સૂત્રનો મતલબ એવો થાય છે કે માહિતી ઉપયોગ માટે છે અને ગ્રંથાલયમાં રહેલી

આ માહિતી, ગ્રંથાલયમાં લવાજમ ભરીને વસાવેલી આ માહિતીનો વધારેમાં વધારે કે રીતે ઉપયોગ થાય તે આ સૂત્રનો ચરિતાર્થ છે. માહિતીના વ્યવસ્થિત ઉપયોગ માટે તેનો વ્યવસ્થિત સંગ્રહ અને વ્યવસ્થિત પ્રસારણ થાય તે જોવું જરૂરી છે. ગ્રંથાલયમાં કામ કરતા કર્મચારીઓએ હંમેશા ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે કે તેઓએ યોગ્ય (સાચી) માહિતીને, યોગ્ય વાચક સુધી, યોગ્ય સમયમાં પહોંચાડવાની છે. આ માટે ગ્રંથાલય યાંત્રિકીકરણ ખૂબ જ જરૂરી છે કે જે એક સાથે એક જ માહિતી એક કરતા વધારે વાચકો એક સાથે પરિગ્રહણ કરી શકે છે. ગ્રંથાલયની ડિજિટલ સામગ્રી વાચકોને આ માંગ પૂરી પાડવામાં ખૂબ જ મહત્ત્વની થઈ પડે છે. ડિજિટલ ટેકનોલોજી અને માહિતી ટેકનોલોજીના સહયોગથી વાચકો સુધી માહિતીને ખૂબ જ ઝડપથી અને સરળતાથી પહોંચાડી શકાય છે .ગ્રંથાલયના કર્મચારીઓ આ એક માહિતી વૈજ્ઞાનિક તરીકેનો અને માહિતી સંચાલક તરીકેનો હોદ્દો સંભાળવાનો છે.

6.2.3 બીજો સિદ્ધાંત (સૂત્ર) - દરેક વાચકને તેનું પુસ્તક મળવું જોઈએ (Every User Should Have Its Documents)

આ બીજા સૂત્ર પ્રમાણે ગ્રંથાલય એક માહિતી કેન્દ્ર છે. ગ્રંથાલયમાં આવતા દરેક વાચકને માહિતી મળવી જ જોઈએ. ગ્રંથાલયમાં વાચક માહિતી માટે આવે છે. ગ્રંથાલય પોતાના ઉપભોક્તાને અનુરૂપ માહિતીનું પરિગ્રહણ કરવું જોઈએ. ઉપભોક્તાની માંગને અનુરૂપ માહિતી વસાવવી જોઈએ. તેથી કરીને ગ્રંથાલયના ઉપભોક્તાઓને જોઈએ તે માહિતી મળી શકે. આજના આ ડિજિટલ યુગમાં ગ્રંથાલયમાં માહિતી આદાન-પ્રદાન, આંતર ગ્રંથાલય માહિતી સેવાઓ આ સૂત્રને ચરિતાર્થ કરવા ખૂબ જ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. આજના આ માહિતી વિસ્ફોટના સમયમાં ગ્રંથાલય ઘણીવાર જ્યારે સમગ્ર પ્રકારની માહિતી વસાવી ન શકે ત્યારે આ કેટલીક જરૂરી એવી માહિતીને આંતર ગ્રંથાલય સેવા દ્વારા બીજા ગ્રંથાલયોમાંથી લાવીને પૂરી પાડી શકે છે અને આને માટે ડિજિટલ ટેકનોલોજી ખૂબ જ સહયોગી રૂપ થઈ પડે છે.

ડિજિટલ સમયમાં ગ્રંથાલય કર્મચારીઓની મધ્યસ્થી દરેક ઉપભોક્તાને તેની માહિતી મેળવી આપવામાં ખૂબ જ અગત્યની થઈ પડે છે. કર્મચારીઓની જે આવડત હોય છે માહિતીને શોધવાની, માહિતીને ખોળવાની તે ઘણીવાર ઉપરોક્ત નથી શોધી શકતો. આ સંદર્ભમાં કહીએ તો આજના ડિજિટલ યુગમાં આ સૂત્રને પરિપૂર્ણ કરવા માટે ગ્રંથાલય કર્મચારીનો ખૂબ જ ફાળો રહેલો છે.

6.2.4 ત્રીજો સિદ્ધાંત (સૂત્ર) - દરેક માહિતીને તેનો ઉપભોક્તા મળવો જોઈએ (Every Documents Should Have Users)

ગ્રંથાલયમાં વસાવવામાં આવતી ડિજિટલ માહિતી એ ખૂબ જ મોંઘી હોય છે. એટલે કે જ્યારે ગ્રંથાલય આ બધી સામગ્રી માટે આટલા આટલા રૂપિયા ખર્ચ કરે છે ત્યારે ગ્રંથાલય કર્મચારીઓની પણ એ જવાબદારી બને છે કે ગ્રંથાલયમાં વસાવવામાં આવતી બધી જે સામગ્રીનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ થાય. ગ્રંથાલયમાં વસાવવામાં આવતી કોઈ પણ પ્રકારની માહિતી વપરાયા વગર ન પડી રહે.

ગ્રંથાલયની માહિતીને તેનો ઉપભોક્તા મળી રહેવો જોઈએ. તે માટે પણ માહિતી ટેકનોલોજી ખૂબ મદદરૂપ થઈ પડે છે. ગ્રંથાલયના વાચકોને સતત નવી માહિતીથી માહિતગાર કરવા જોઈએ. તેમના વિષયની માહિતીનો સતત પ્રચાર, પ્રસાર કરવો જોઈએ. ગ્રંથાલયના વેબ પોર્ટલ દ્વારા કે બીજી વિવિધ પ્રકારની ટેકનોલોજીના ઉપયોગ દ્વારા તેને ઉપરોક્ત સુધી પહોંચી જવું જોઈએ. સંદર્ભ સેવા કે તેને જેવી બીજા પ્રકારની સેવા દ્વારા ઉપભોક્તાઓનો વિષય જાણી, તેમના સુધી તેમના વિષયોની બધી માહિતી પહોંચતી કરાવી જોઈએ. આ પ્રકારની સેવા પ્રવૃત્તિથી ગ્રંથાલયમાં રહેલ બધા જ પ્રકારની માહિતીને તેનો વાચક મળી રહે છે.

6.2.5 ચોથું સિદ્ધાંત (સૂત્ર) - ઉપભોક્તાનો સમય બચાવવો (Save The Time of Users)

ગ્રંથાલયના વાચકનો સમય બચાવવો એ પુસ્તકોના સંદર્ભમાં જ નહિ પણ ડિજિટલ સમયમાં પણ ડિજિટલ સામગ્રીના સંદર્ભમાં પણ એટલું જ મહત્ત્વનું છે. આજના આ ડિજિટલ સમયમાં વાચક ગ્રંથાલયમાં નથી પણ તેને જોઈતી માહિતી તેને નિર્ધારિત સમય મર્યાદામાં મળી જાય તેવું અનિવાર્ય છે. આજના આ ડિજિટલ સમયમાં ઉપભોક્તાને જોઈતી માહિતી તેને એટલા અડવાન્સ સમયથી વિચારી રાખેલ નથી હોતી. તે જ્યારે કોઈ કામ કરવા બેસે છે. વિદ્યાર્થી હોય તો તેને જ્યારે કોઈ એસાઈમેન્ટ હોય છે, શિક્ષકને જ્યારે ક્લાસરૂમમાં જવાનું હોય છે, જ્યારે કોઈ સંશોધન કાર્ય ચાલતું હોય છે એવા સમયે માહિતીની જરૂર પડે છે. ગ્રંથાલય સામગ્રીની જરૂર પડે છે. હવે જો ઉપભોક્તાના સમય મર્યાદા ન સચવાય તો ત્યારે પછી આપેલી માહિતી એટલી ઉપયોગી નથી જેટલી તે સમયે હોય છે.

આ રીતે આજના ડિજિટલ સમયમાં પણ ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનનું આ ચોથું સૂત્ર ઉપભોક્તાનો સમય બચાવોવો ખૂબ જ યથાર્થ છે, યોગ્ય છે. હવે આ સૂત્રના અમલ માટે ગ્રંથાલયને ડિજિટલ સમયની માંગ પ્રમાણે ગ્રંથાલયને અદ્યતન ટેકનોલોજીથી સજ્જ બનાવવું પડે. ગ્રંથાલયને ઈન્ટરનેટ સેવાથી સજ્જ રાખવું જોઈએ જેથી કરીને ઉપભોક્તા જો ગ્રંથાલયની સામગ્રી વિષે વિશ્વરૂપે માહિતી પહોંચાડી શકાય.

ગ્રંથાલય વેબસાઈટ આજના સમયને અનુરૂપ ગ્રંથાલયની મૂળભૂત માહિતીથી સજ્જ, ભરપૂર અને વાચકને ખૂબ જ સરળતાથી સમજી શકાય એવી ઉપભોક્તા લક્ષી હોવી જોઈએ. આનાથી ઘણીવાર ઉપભોક્તા તેને જોઈતી માહિતી પોતાની રીતે વેબસાઈટ ઉપરથી જ લઈ લે છે. જેમ કે જો વેબ સાઈટ OPAC ઉપર હોય તો ગ્રંથાલયના પુસ્તકોની વાંગમય માહિતી, જર્નલ્સ લેખોની ઈન્ડેક્સીંગમાંથી જોઈતા લેખોની માહિતી વગેરે પોતાની રીતે જ લઈ લે છે.

વાચકનો સમય બચાવવા માટે વેબસાઈટ ઉપરાંત ગ્રંથાલય અદ્યતન સ્કેનર, કેમેરા, પ્રિન્ટર્સ, વિવિધ પ્રકરણ સોફ્ટવેર વગેરેથી સજ્જ હોવું જોઈએ જેથી કરીને ઉપભોક્તાને જોઈતી માહિતી ડાઉનલોડ કરીને કે સ્કેન કરીને કે પ્રિન્ટ કરીને તેને જોઈતી હોય તો ફોરમેટમાં દુનિયામાં ગમે તે જગ્યાએ પહોંચતી કરી શકાય છે.

આ રીતે વાચકનો સમય બચાવવા માટે ડિજિટલ સામગ્રીની સાથે સાથે ગ્રંથાલય ડિજિટલ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરથી સજ્જ હોવું જોઈએ આ સૂત્રના અમલ માટે.

6.2.6 પાંચમું સિદ્ધાંત (સૂત્ર) - ડિજિટલ ગ્રંથાલય એ એક વર્ધનશીલ સંસ્થાન છે (Digitil Library is Groving Organism)

ગ્રંથાલય એક વર્ધનશીલ સંસ્થાન છે એ સૂત્ર ફક્ત પ્રિન્ટ સામગ્રીના સંદર્ભમાં જ નહિ પણ ડિજિટલ સંદર્ભમાં પણ એટલું જ ઉચિત છે. ડિજિટલ સામગ્રીની પણ દિવસે દિવસે માંગ વધતી જાય છે. ગ્રંથાલયમાં લવાજમ ભરીને મંગાવવામાં આવતી સામગ્રીની સાથે સાથે ગ્રંથાલયની પોતાની સામગ્રીને પણ ડિજિટલ સ્વરૂપમાં પરિવર્તિત કરીને સંગ્રહવામાં આવે છે અને આ રીતે ડિજિટલ સમયમાં પણ ગ્રંથાલય દિવસે દિવસે વધતું જ જાય છે. ડિજિટલ સામગ્રીની સાથે સાથે ડિજિટલ ગ્રંથાલયની સેવામાં પણ ખૂબ જ વધારો થતો જોવા મળે છે. ડિજિટલ સામગ્રીનો સંગ્રહ કરવો, તેમાંથી સેવાઓ આપવી એ એક વિશેષ આવડતનું કામ છે. આ રીતે ડિજિટલ સમયમાં ડિજિટલ સામગ્રીને સારી રીતે સાચવવાના આવડતવાળા કર્મચારીઓની પણ માંગ વધી જાય છે. જોકે ડિજિટલ સામગ્રીનો સંગ્રહ કરવામાં પ્રિન્ટ સામગ્રી જેટલી વિશાળ જગ્યાની જરૂર નથી પડતી પણ તે સિવાય બીજી ઘણી બાબતોમાં ડિજિટલ ગ્રંથાલયને પણ એક વર્ધનશીલ સંસ્થાન તરીકે જોવામાં આવે છે.

તમારી જાતે ચકાસો

નોંધ : (i) નીચે આપેલી જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો :

(ii)એકમના અંતે આપેલા ઉત્તરો સાથે સરખાવો.

1. ડિજિટલ ગ્રંથાલય - વ્યાખ્યા, સ્વરૂપ, સામગ્રી અને સેવાઓ વિશે સમજાવો.

....

....

....

....

....

....

....

....

2. ડૉ. એસ.આર.રંગનાથનના પાંચ સિદ્ધાંતો ડિજિટલ ગ્રંથાલયોના સમયમાં કઈ રીતે લાગુ પડે છે - સવિસ્તર સમજાવો.

....

....

....

....

....

....

....

....

3. વાચકનો સમય બચાવવો અને ડિજિટલ ગ્રંથાલય - વિસ્તારથી ચર્ચો.

....

....

....

....

....

....

....

....

6.3 સારાંશ (Summary)

રંગનાથને આપેલા ગ્રંથાલયના વિજ્ઞાનના આ પાંચ સિદ્ધાંતો પછી ઘણું બધું પરિવર્તન આવ્યું. ગ્રંથાલય વિજ્ઞાન અને ત્યારપછી માહિતી વિજ્ઞાન. ગ્રંથાલય ફક્ત ગ્રંથાલય ન રહેતા માહિતીનો ભંડાર બની ગયું છે. ગ્રંથાલયની વાંચન સામગ્રી પુસ્તકો અને સામયિકો પૂરતી મર્યાદિત ન રહેતા બીજા વિવિધ પ્રકારની માહિતી સ્ત્રોતોનો ગ્રંથાલયમાં સંગ્રહવામાં આવે છે અને ગ્રંથાલય એ વિકસાવેલી વિવિધ તકનીકીઓ દ્વારા તેના ઉપર પ્રક્રિયા (પ્રોસેસ) કરીને આ માહિતીને પહોંચાડવામાં આવે છે, પ્રસારિત કરવામાં આવે છે.

આ દોર અહીંથી પણ આગળ વધીને હવે તો ગ્રંથાલયોમાં ડિજિટલ ગ્રંથાલયો થઈ ગયા છે. ડિજિટલ સામગ્રી અને ડિજિટલ પ્રસારણ માધ્યમો દ્વારા ગ્રંથોના સ્વરૂપમાં ઘણું બધું પરિવર્તન આવી ગયું છે. આ બધાની સાથે સાથે ઘણું બધું પરિવર્તન થયું પરંતુ ડૉ. એસ.આર.રંગનાથને વિકસિત કરેલા આ પાંચ સૂત્રો ડિજિટલ યુગમાં પણ એટલા જ વ્યવહારુ છે જે આ એકમનો મુખ્ય વિષય છે. પહેલાનો વાચક ફક્ત પુસ્તક માંગતો હતો, સામયિક માંગતો હતો આજના ડિજિટલ સમયનો વાચક વિવિધ સ્વરૂપે આ સામગ્રી માંગે છે. આ બધાની સાથે પણ વાંચન સામગ્રી ઉપયોગ માટે છે. દરેક વાચકને તેની સામગ્રી મળવી જોઈએ. દરેક સામગ્રીને તેનો વાચક મળવો જોઈએ. વાચકનો સમય બચાવવો અને ગ્રંથાલય એ એક વર્ધનશીલ સંસ્થા છે તેવી રીતે ડિજિટલ ગ્રંથાલય પણ એક વર્ધનશીલ સંસ્થા છે એ મૂળ હાર્દ એનો એ જ સચવાઈ રહ્યો છે.

6.4 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો (Answer The Self Check Exercises)

1. ડિજિટલ ગ્રંથાલય-વ્યાખ્યા, સ્વરૂપ, સામગ્રી અને સેવાઓ

ગ્રંથાલય એટલે એવુ ગ્રંથાલય કે જેની વિષયવસ્તુ ડિજિટલ સ્વરુપમાં હોય અને તે વય ફાઈલોના સ્વરુપમાં સંગ્રહિત હોય, અહીયા ફક્ત આ તેની વિષયવસ્તુ ડિજિટલ ફોર્મેમાં સંગ્રહિત હોય એટલું જ નહી પરંતુ તે સંગહિત સમગ્ર ને કોઈ ગમે ત્યારે શોધી શકે, કરી શકે અને તે શોધેલી સામગ ને તમે પુરેપુરી જોઈ શકો, ખોલી શકો, કોપી કરી શકો.

★ બીજે ક્યાંય લઈ જઈ શકો. જોકે આ રીતે શોધવા માટે અને તેને જોવા માટે આ ડીજિટલ ગ્રંથાલયમાં કેટલાક ટુલ્સ બનાવવા પડે છે. તેનાથી જ આ રીતે શોધી શકાય અને ડાઉનલોડ કરી શકાય છે, કોમ્પ્યૂટર્સ વિકસીત ટુલ્સ જ આ શોધી શકવાની અને કોપી કરવાની વ્યવસ્થા કરી આપે છે.

અહીંયા આ ડિજિટલ ગ્રંથાલયની સામગ્રી (પ્રલેખો)ને શોધી આપવાનો કોન્સેપ્ટ ગ્રંથાલયોના, પરંપરાગત ગ્રંથાલયોના સંગ્રહિત લાખો પુસ્તકો, જર્નલ્સ, રિપોર્ટ અને

બીજી બધી સામગ્રીને સમજવાના અને તેને શોધવના ખ્યાલથી બિલકુલ મળતો આવે છે. પરંપરાગત ગ્રંથાલયોમાં ગ્રંથાલયોની સામગ્રીને શોધવા માટે જેવી રીતે ગ્રંથાલય શાસ્ત્રની કેટલીક પ્રક્રિયાને અનુસરવું પડે છે, જેમ કે વર્ગીકરણ, સૂચિકરણ, કેટલોગ કાર્ડ બનાવવા પડે છે. પછી આ બધી સામગ્રીને વર્ગીકરણ પ્રમાણે ગોઠવવી પડે છે. ગ્રંથાલયની સામગ્રી ને જયારે આ પ્રમાણે વ્યવસ્થિત ગોઠવવામાં આવે છે ત્યારે અને ત્યારે જ ગ્રંથાલયના વાચકો તેને સરળતાથી ઉપયોગ કરી શકે છે. ગ્રંથાલયની આ તો ટેક્નિક છે. તે તેને ગ્રંથાલય શાસ્ત્ર તરીકે ઓળખવે છે.

ડિજિટલ ગ્રંથાલયની સામગ્રી ડિજિટલ સ્વરૂપમાં હોય છે જેમાં ડિજિટલ બૂક્સ, જર્નલ્ડ, રિપોર્ટસ, ડેટાબેઝ અને બીજા ઘણા સ્વરૂપમાં સામગ્રી સંગ્રહાયેલી હોય છે.

ગ્રંથાલયોમાં સંદર્ભ સેવા, કરંટ અવર્નેસ સેવાઓ, સિલેકટીવ ડિસેમિનાટીવ સેવાઓ - આ બધી મુખ્ય સેવાઓનો સમાવેશ થાય છે.

2. ડૉ. એસ.આર.રંગનાથનના પાંચ સિદ્ધાંતો ડિજિટલ ગ્રંથાલયોના સમયમાં કઈ રીતે પૂરા પડે છે ? સવિસ્તાર સમજાવો.

રંગનાથને ગ્રંથાલયન વિજ્ઞાનના આ પાંચ સિદ્ધાંતો લગભગ 100 વર્ષ પહેલા આપ્યા હતા પછી ગ્રંથાલય વિજ્ઞાન અને તેની સેવામાં ઘણું બધું પરિવર્તન આવ્યું હતું. ખાસ કરીને માહિતી અને સંચાર તકનિકી (ટેક્નોલોજી) અને ત્યાર પછી આવેલ ડિજિટલ પરિવર્તન, અત્યા ડિજિટલ યુગ અને તેને લઈને ગ્રંથાલયમાં અને ઉપભોક્તાની સેવાઓમેં અમુલ પરિવર્તન આવી છે. આમ છતાં રંગનાથનના સિદ્ધાંતોનો મૂળ હાર્દ એવો આજના આ ડિજિટલ યુગમાં પણ સચવાઈ રહ્યો છે. ફરક એટલો જ જોવા મળે છે કે પહેલાનો ઉપભોક્તા ફક્ત બૂક્સ જ માંગતો હતો, પુસ્તકો વાંચવા માટે ગ્રંથાલયમાં આવતો હતો, તેની જગ્યાએ આજનો ઉપભોક્તા/વાચક માહિતી શોધવા, માંગવા માટે ગ્રંથાલયમાં આવે છે. જોકે એ રીતે ગ્રંથાલયોનો વ્યાપ વધ્યો છે. પુસ્તકોનો ઉપયોગ તો તેની જગ્યાએ છે પણ તેની સાથે સાથે નવી માહિતી પણ જોઈએ છે. પછી આ માહિતી ભલે ગમે તે સ્વરૂપમાં હોય, જેમકે બૂક્સ, જર્નલ્સ, ડેટાબેઝ, વેબસાઈટ, દ્રશ્ય કે શ્રાવ્ય પણ તેને માહિતી જોઈએ છે. જે આજના આ ડિજિટલ સમયનું પરિવર્તન સૂચવે છે. તો રંગનાથનના આ પાંચ સિદ્ધાંતો આજના સમયમાં પણ આજના આ ડિજિટલ યુગમાં પણ એટલા જ યથાર્થ અર્થ સૂચવે છે.

અહીંયા ગ્રંથાલયના પાંચ સિદ્ધાંતોમાં જે બૂક્સ છે તેની જગ્યાએ માહિતી એ શબ્દથી જોવામાં આવે છે, જોકે કોઈ પણ પ્રકારના પ્રલેખમાં બૂક્સ તો જાતિગત (Generic Term) શબ્દ છે, પરંતુ એ બુક્સના મર્યાદિત સ્વરૂપને વિસ્તારીને બધા જ પ્રકારની માહિતીથી જોડવામાં આવે છે. જે આ ડિજિટલ સમયનું મુખ્ય પરિવર્તિત

સ્વરૂપ જોવામાં આવે છે. આ એનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ જણાવ્યા પછી પણ પાંચે સૂત્રોનું જે હાર્દ છે તે એવુંને એવું જ સચવાઈ રહે છે.

3. ઉપભોક્તા સમય બચાવવો અને ડિજિટલ ગ્રંથાલય વિસ્તારથી ચર્ચા કરો.

ગ્રંથાલયના ઉપભોક્તા સમય બચાવવો એ પુસ્તકોના સંદર્ભમાં જ નહિ પણ ડિજિટલ સમયમાં પણ ડિજિટલ સામગ્રીના સંદર્ભમાં પણ એટલું જ મહત્વનું છે. આજના આ ડિજિટલ સમયમાં ઉપભોક્તા ગ્રંથાલયમાં નથી પણ તેને જોઈતી માહિતી તેને નિર્ધારિત સમય મર્યાદામાં મળી જાય તેવું અનિવાર્ય છે. આજના આ ડિજિટલ સમયમાં ઉપભોક્તા તેને જરૂરી એવા પ્રલેખો વિષે અગાઉથી વિચારીને રાખેલ નથી હોતું. તે જયારે કોઈ કામ કરવા બેસે છે, વિદ્યાર્થી હોય તો તેના જયારે કોઈ એસાઈમેન્ટ હોય, શિક્ષક ને જયારે ક્લાસરૂમમાં જવાનું હોય જયારે કોઈ સંશોધન કાર્ય તોય એવા સમયે વિવિધ પ્રલેખો/માહિતીની જરૂર પડે છે. ગ્રંથાલય સામગ્રીની જરૂર પર છે. હવે જો ઉપભોક્તાની આ સમયમર્યાદા સચવાય તો તે ઉપયોગી નથી બનતી જેટલી જે તે સમયે હોય છે.

આ રીતે આજના ડિજિટલ સમયમાં પણ ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનનું આ ચોથું સૂત્ર ઉપભોક્તાનો સમય બચાવવો ખૂબ જ યથાર્થ છે, યોગ્ય છે. હવે આ સૂત્રના અમલ માટે ગ્રંથાલયને અદ્યતન ટેક્નોલોજીથી ડિજિટલ સામે માંગ પ્રમાણે ગ્રંથાલયને અધતન ટેક્નોલૉજીથી સજ્જ બનાવવું પડે. ગ્રંથાલયને ઈન્ટરનેટથી સજ્જ રાખવું જોઈએ, જેથી કરીને ઉપભોક્તાને જરૂરી એવા પ્રલેખો તરત જ પહોંચાડી શકાય.

ગ્રંથાલય વેબસાઈટ આજના સમયને અનુરૂપ ગ્રંથાલયની મૂળભૂત માહિતીથી સજ્જ, ભરપૂર અને વાચકને ખૂબ જ સરળતાથી સમજી શકાય એવી ઉપભોક્તાલક્ષી હોવી જોઈએ. આનાથી ઘણી વાર ઉપભોક્તા તેને જોઈતી માહિતી પોતાની રીતે વેબસાઈટ ઉપરથી જ લઈ લે છે, જેમકે જો વેબસાઈટ ઉપર OPAC હોય તો ગ્રંથાલયના પુસ્તકોની વાઙ્મય માહિતી, જર્નલ્સ લેખોની ઈન્ડેક્સમાંથી જોઈતા લેખોની માહિતી વગેરે પોતાની રીતે જ લઈ લે છે.

વાચકનો સમય બચાવવા માટે વેબસાઈટ ઉપરાંત ગ્રંથાલય અધતન સ્કેનર, કેમેરા, પ્રિન્ટર્સ, વિવિધ પ્રકરણ સોફ્ટવેર વગેરેથી સજ્જ હોવું જોઈએ જેથી કરીને ઉપભોક્તાને જરૂરી એવા પ્રલેખો ડાઉનલોડ કરીને કે સ્કેન કરીને કે પ્રિન્ટ કરીને તેને જોઈતા હોય તે ફોર્મેટમાં દુનિયામાં ગમે તે જગ્યાએ પહોંચાડી શકાય.

આ રીતે વાચકનો સમય બચાવવા માટે ડિજિટલ સામગ્રીની સાથે સાથે ગ્રંથાલય ડિજિટલ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રકચરથી સજ્જ હોવું જોઈએ - આ સૂત્રના અમલ માટે.

6.5 બહુવિકલ્પીય પ્રશ્નો

1. આ એકમમાં પ્રલેખ શબ્દ શાને માટે વપરાયો છે ?

(a) પુસ્તક (b) જર્નલ્સ

(c) છાપું (d) આ બધા માટે

2. પ્રલેખ શબ્દનું અંગ્રેજી નામ જણાવો.

(a) બૂક્સ (b) જર્નલ્સ

(c) ન્યૂઝપેપર (d) ડોક્યુમેન્ટ્સ

3. ડિજિટલ ગ્રંથાલયોથી ગ્રંથાલયોના ઉપયોગમાં વધારો થયો કે ઘટાડો થયો ?

(a) વધારો (b) ઘટાડો

4. દરેક ઉપભોક્તાને તેનો પ્રલેખ માળવો જ જોઈએ એ કયા સૂત્રનું હાર્દ છે.?

(a) પ્રથમ (b) બીજા

(c) ચોથા (d) પાંચમાં

5. ડિજિટલ ગ્રંથાલયમાં ઉપભોક્તાના સમય બચાવવા માટે કયું મુખ્ય પરિબળ છે. ?

(a) ગ્રંથાલય કર્મચારી (b) ગ્રંથાલય સામગ્રી

(c) ગ્રંથાલય ટૅકનોલોજી (d) આ બધું જ

6. હાઈબ્રેડ ગ્રંથાલય એટલે શું?

(a) પરંપરાગત ગ્રંથાલય (b) ડિજિટલ ગ્રંથાલય

(c) આ બંનેનું મિશ્રણ (d) આમાંથી એકેય નહિ

7. ડિજિટલ પ્રલેખન સ્વરૂપ કેવું હોય છે?

(a) પીડીએફ ફાઈલ (b) ઈમેજ ફાઈલ

(c) ટેસ્ટ ફાઈલ (d) આ બધી જ ફાઈલો

8. ડિજિટલ સમયમાં ગ્રંથાલય વાચક માટે કયો શબ્દ વપરાય છે. ?

(a) કર્મચારી (b) ઉપભોક્તા

(c) અભ્યાસ (d) રીડર

9 ડિજિટલ ગ્રંથાલયનું બીજું એક નામ કયું જાણીતું છે?

(a) ગ્રંથાલય (b) વર્ચ્યુઅલ ગ્રંથાલય

(c) ઓનલાઈન ગ્રંથાલય (d) એકેય નહિ

6.6 ચાવીરૂપ શબ્દો (Key words)

માહિતી (Information) :- નોંધાયેલ વસ્તુ સામગ્રીને જાણકારી, ખબર કે માહિતી કહે છે. પછી ભલે તે ગમે તે સ્વરૂપમાં લેખિત, મૌખિક, સંજ્ઞાત્મક, આંકડાકીય કે ચિત્રિત સ્વરૂપમાં હોય.

જ્ઞાન (Knowledge) :- જ્ઞ જાણવું તે જ્ઞાન, માહિતીથી આગળનું સ્વરૂપ. કોઈપણ વિષય, વસ્તુની સંપૂર્ણ જાણકારી

વાચક/ઉપભોક્તા (Reader/User) :- ગ્રંથાલયનો વાંચવા આવતો વ્યક્તિ, ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કરવા આવતો વ્યક્તિ.

ડેટાબેઝ (Database) :- ડેટાબેઝ એટલે એવા ડેટાઓનું સ્વરૂપ કે જે વ્યવસ્થિત રીતે, ઓર્ગેનાઈઝડ સ્વરૂપે એક સાથે / જૂથમાં સંગ્રહાયેલું હોય છે. જે જુદા જુદા ટેબલોમાં ગોઠવાયેલ હોય છે અને આ બધા ટેબલો એકબીજા સાથે જોડાયેલા હોય છે. જે ડેટા ભેગા મળીને માહિતી બનાવે છે. આવા ડેટાઓનું જૂથ એટલે ડેટાબેઝ.

ડિજિટલ ગ્રંથાલય :- ડિજિટલ સામગ્રીવાળા ગ્રંથાલયો, કમ્પ્યુટર, મોબાઈલ ફોન, ટેબ્લેટ, કિન્ડલ દ્વારા જોઈ, વાંચી અને સંગ્રહ કરી શકાતી વાંચન સામગ્રીવાળા ગ્રંથાલયો.

માહિતી સમાજ (Information Society) :- આજનો નવા પ્રકારનો સમાજ જ્યાં માહિતીઓ સંગ્રહ, પ્રસારણ અને ઉપયોગ અગત્યનો ભાગ છે.

માહિતી વિસ્ફોટ (Information Explosion) :- માહિતીનું ઉપાર્જન, નવી અને નવી માહિતીનો સતત ઉમેરો થતો હોય, ખૂબ પ્રમાણમાં ઉમેરો થતો હોય.

ગ્રંથાલય ધારો (Library Legislations) :- ગ્રંથાલય ધારો એટલે ગ્રંથાલયોના વિકાસને કાનૂની સ્વરૂપ આપવું. સરકાર ગ્રંથાલયોના વિકાસ માટે કાયદો બનાવે અને તે કાયદા પ્રમાણે ગ્રંથાલયો વિકસાવે, નિભાવે. કાયદા દ્વારા ગ્રંથાલયાઓ માટે ગ્રાન્ટ્સ ફાળવે.

– **ગ્રંથાલય પ્રસારણ સેવાઓ (Library Extension Services)** :- ગ્રંથાલય સેવાઓની અને ગ્રંથાલય વાંચન સામગ્રી વિશે વાચકોને અવગત કરવા માટેની પ્રવૃત્તિઓ.

– **મુક્ત પ્રવેશ (Open Access)** :- કોઈપણ પ્રકારની અડચણ વગરનો પ્રવેશ. ગ્રંથાલયનો અધિકૃત વાચક ગ્રંથાલયમાં અને ગ્રંથાલય સામગ્રી સુધી મુક્ત રીતે જઈ શકવો જોઈએ.

– **વર્ધનશીલ સંસ્થાન (Growing Organism)** :- વર્ધનશીલ સંસ્થાન - સતત વિસ્તરતી જતી સંસ્થા, મોટી થતી જતી સંસ્થા, એવી જૈવિક પરિઘટના કે જે વધારો થતો દર્શાવે પછી ભલે તે ભૌતિક સ્વરૂપમાં હોય કે બીજા કોઈપણ સ્વરૂપમાં.

6.7 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન (Reference the Self Check Reading)

1. રંગનાથન, એસ.આર. (1931). ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનના પાંચ સિદ્ધાંતો, મદ્રાસ ગ્રંથાલય સંગઠન, મદ્રાસ.

2. રાષ્ટ્રીય મુક્ત શાળા સંસ્થાન (2005). ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનના પાંચ સિદ્ધાંતો વિષય સામગ્રી, નવી દિલ્હી.

3. ઈ જ્ઞાન કોષ, રાષ્ટ્રીય મુક્ત વિશ્વવિદ્યાલય (2010). ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનના પાંચ સિદ્ધાંતો, નવી દિલ્હી.

4. દાસ ગુપ્તા, અર્જુન (2007), ગ્રંથાલય કર્મચારીઓની અને રંગનાથનના પાંચ સિદ્ધાંતો, ઈયાસલિક બુલેટિન, 5.7.4, 195-204,2007.

5. Opara, Umunna Nnaemeka and Opara, Umunna Nnaemeka, "Empowering Library Users Through the Five Laws of Library Science." (2017). *Library Philosophy and Practice (e-journal).* 1499.

6. Garfield, E. (1984). A tribute to S.R. Ranganathan, the father of Indian Library Science. Part 1: Life and words. Current Contents, 6, February 6, 5-12.

7. "The Effect of Economics and Electronic Resources on the Traditional Law Library Print Collection," Amanda M. Runyon, *Law Library journal,* 101 Law Libr. J. 177 (2009).

8. Noruzi, A. (2004). Application of Ranganathan's laws to the Web. Webology, 1(2) December, 2004.

9. Rubin, R.E. (2004). Foundations of library and information science (2nd ed.). New York: Neal Schuman Publishers.

10. Connaway, Lynn Silipigni, and Ixchel M. Faniel. 2014. Reordering Ranganathan: Shifting User Behaviors, Shifting Priorities. Dublin, OH: OCLC Research.

11. Barner, Keren. “The Library is a Growing Organism: Ranganathan’s Fifth Law of Library Science and the Academic Library in the Digital Era.” Library Philosophy and Practice (September 2011), http://unllib.unl.edu/LPP/barner.htm.

12. Bhatt, R. K. “Relevance of Ranganathan’s Laws of Library Science in Library Marketing.” Library Philosophy and Practice (July 2011), http://unllib.unl.edu/LPP/bhatt.htm.

13. Carr, Patrick L. “Reimagining the Library as a Technology: An Analysis of Ranganathan’s Five Laws of Library Science within the Social Construction of Technology Framework.” Library Quarterly 84, no. 2 (2014): 152-64.

14. Cloonan, Michele V., and John G. Dove. “Ranganathan Online: Do Digital Libraries Violate the Third Law?” Library Journal 130, no. 6 (2005): 58-60.

15. Gorman, Michael. “Five New Laws of Librarianship.” American Libraries 26, no. 8 (1995): 784-85.

16. John, Joanne. “Day or Night, UK Public Libraries Have Answers.” Enquire (January 25, 2011). http://enquire-uk.oclc.org/content/view/113/55/.

17. OCLC Research. “User Behavior Studies & Synthesis.” OCLC. http:/oclc.org/ research/activities/ubs.html.

18. Walter, Scott. “Ranganathan Redux: The ‘Five Laws’ and the Future of College & Research Libraries.” College & Research Libraries 73, no. 3 (2012): 213-15.

19. Dasgupta, A. 2008. “Ranganathan’s Five Laws and their impact in digital era.” *Changing Library Scenario in Digital Era.* Edited by Narendra Lahkar. Guwahati: Assam College Librarian’s Association, pp.190-194.

20. Graves, F. 11. 1958. “The Five Laws of Library Science.” *Special Libraries,* 49: 271.

21. Leiter, R.A. 2003. “Reflections on Ranganathan’s five laws of library science.” *LawlJbrary Journal,* 95(3): 411-418.

22. Sayers, W.C.B. 1957. “Preface.” *Ranganathan SR, “Prolegomena to Library Classification.* 2nd ed. Bombay: Asia Publishing House, p.19.

23. Viswanathan, C. G. 1986. “Ranganathan’s five laws of library science and their relevance in the modern context.” *Lucknow Librarian,* 18(1). Mar.

24. Babu, B. Ramesh (2011). Relevance of Five Laws of Library Science in the Contemporary Library World. Journal of the Korean Society for Library and Information Science, Vol. 45 (4), pp.253-269

25. Atherton, Pauline A. 1973. Putting knowledge to work: An American view of Ranganathan’s Five Laws of Library Science., New Delhi: Vikas

* * *